

ОЦІНКА ПЕРЕДУМОВ І ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ ЦІНОВОГО РИЗИКУ У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено коливання цін на основні види сільськогосподарської продукції на території Житомирської області. Акцентовано на сутності цінового ризику, визначено та охарактеризовано рівні управління ним. Оцінено стан державного регулювання цінового ризику сільськогосподарських підприємств.

The assessment of the prerequisites and factors of the price risk origin in the activities of farm enterprises. The paper presents the investigation into the fluctuation of prices for the main types of farm produce on the territory of Zhytomyr oblast. Special emphasis is laid on the essence of price risk, the levels of managing it are specified and characterized. The states of the state regulation of the farm enterprise price risk is evaluated.

Ключові слова: аграрний сектор, собівартість, ціноутворення, ціновий ризик, еквівалентна ціна, дис- паритет цін.

Постановка проблеми. Серед розмаїття проблем, від яких потерпають нині сільськогосподарські підприємства, досить гостро стоїть проблема цінового ризику. Цей вид ризику проявляється на усіх стадіях від- творювального процесу у сільському господарстві - від зміни цін на паливно-мастильні матеріали, насіння, засоби захисту рослин, мінеральні добрива тощо до коливання цін на сільськогосподарську продукцію на стадії її реалізації.

Аналіз останніх досліджень. Проблема ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та удосконалення взаємовідносин усіх контрагентів ринку щодо подолання цінових відмінностей присвячені праці В. Андрійчука, І. Охріменка, В. Шарпа. Значний внесок у проблематику ціноутворення належить таким вченим як М. Дем'яненко, М. Хорунжий, П. Саблук, О. Шпикуляк Б. Пасхавер, Г. Підлісецький та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При досить глибокому висвітленні проблеми в цілому потребують аналізу та оцінки питання цінової ризиковості у діяльності сільськогосподарських підприємств.

Метою статті є ідентифікація факторів цінового ризику та оцінка ступеня їх впливу на результати господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Виклад основного матеріалу. Ринкова ціна на продукцію сільського господарства є багатофакторною за чинниками формування і суперечливою з точки зору інтересів суб'єктів ринку. Ціни на сільськогосподарську продукцію є заниженими внаслідок несприятливих умов її закупівлі та монопольного становища заготівельників. Крім того, недосконалою є податкова і митна політика стосовно сільськогосподарських товаровиробників.

У сучасних умовах сільськогосподарські підприємства не є реальними суб'єктами ринку, тобто такими, що реалізують свою продукцію кінцевому споживачу. У моделі "виробник-споживач" ціна на продукцію сільського господарства визначається обсягом продажу (пропозицією) товаровиробника. Насправді, рівень ціни на сільськогосподарську продукцію визначає не пропозиція (виробник), а посередник, який купує її за готівку саме тоді, коли вона вкрай необхідна виробникові. Кожен суб'єкт господарювання природно прагне збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції з метою отримати більший дохід, оскільки як уже зазначалося, індивідуально сільськогосподарські підприємства не справляють визначального впливу на формування цін. А перевиробництво продукції зумовлює різкі коливання цін, що у кінцевому рахунку зменшує доходи сільгоспвиробників. У контексті вимог СОТ, збільшення виробництва високорентабельних

сільськогосподарських культур може допускатися у тому випадку, якщо ця продукція належатиме до так званої «синьої скриньки». За цих умов держава регулює ціни на продукцію сільгоспвиробників шляхом державних форвардних закупівель сільськогосподарської продукції, зокрема зерна, державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію має передбачати встановлення цін, які не повинні бути нижчими від середньогалузевої собівартості і могли забезпечувати рентабельність на рівні 40-45, який є оптимальним для розширеного відтворення [1, с. 60]. Урядом встановлено мінімальні ціни на аграрну продукцію. Проте збоку держави недостатнім є контроль за ними, їх величина прямо впливає на собівартість виробництва продукції сільського господарства, а, отже, і на ціну виробника. Зважаючи на те, що синхронно з зростанням собівартості виробник не в змозі підвищувати ціни, які до того ж регулюються державою, доцільно також на державному рівні визначити максимально допустимі ціни на матеріально-технічні ресурси, які споживає сільське господарство.

Витрати на виробництво продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області за елементами на рівні 2007 р. становили 413321,7 тис. грн, а у 2010 р. їх величина склала 1420583,7 тис. грн, тобто зросли у 3,44 рази.

Зростання матеріальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції свідчить про нерівні умови економічного відтворення в сільському господарстві та інших галузях економіки, передусім, промисловості. Найвагомішу частку витрат у 2007 р. займали матеріальні витрати, що увійшли в собівартість продукції - 69,0%, з них 23,3% - мінеральні добрива, 22,2% - нафтопродукти, 22,2% - насіння та посадковий матеріал. У

2010 р. частка матеріальних витрат склала 70,8%, у т.ч. мінеральні добрива – 19,7%, нафтопродукти – 20,1%,

насіння і посадковий матеріал - 13,4 %. Дані таблиці 1 показують, що собівартість виробництва 1 ц зернових культур зростає за період дослідження на 50-70 %, а кукурудзи на зерно і технічних культур - на 80-90 %. Слід зазначити, що витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи зросли у досліджуваному періоді на 13,4 %.

Як свідчать дані таблиці 1, собівартість виробництва основних сільськогосподарських культур у господарствах області зростає за період 2007-2010 рр. у межах 50-350 %. Розрахований коефіцієнт еластичності зростання собівартості і ціни 1 ц продукції показує, що на рівні 2009 р. в кожній гривні приросту ціни пшениці її собівартість становила - 0,63 грн, а у 2010 р. - 0,87 грн. При виробництві ріпаку таке співвідношення має тенденцію до зменшення: на 1 грн приросту ціни у 2009 р. припадало 0,76 грн собівартості, а у 2010 р. - 0,71 грн, що є свідчення більшої комерційної самостійності виробників при збуті цієї продукції.

Таблиця 1

Собівартість 1 ц основних видів продукції сільського господарства та їх рентабельність, грн/%

Продукція	2007		2008		2009		2010		2010р. у %до 2010 р.	
	Собівартість	Рентабельність	Собівартість	Рентабельність	Собівартість	Рентабельність	Собівартість	Рентабельність	Собівартість	Рентабельність
Пшениця (всього)	59,3	23,1	60,6	12,2	72,8	2,0	105,08	8,1	177,2	35,1
Кукурудза на зерно	39,8	92,8	70,7	-23,3	60,9	12,2	85,73	28,1	У 2,1р.	30,3
Жито	63,6	31,2	68,1	13,0	75,6	-6,8	94,85	-14,5	149,1	-46,5
Ячмінь (всього)	65,3	34,4	67,1	10,5	66,9	5,2	102,58	19,5	157,1	56,7
Насіння соняшника	89,2	103,2	122,3	-20,9	133,9	31,5	307,52	7,9	У 3,5 р.	7,6
Соя	109,0	20,9	177,9	-23,2	208,4	26,4	208,14	22,1	190,9	у 9 р.
Цукрові буряки	20,7	-21,1	26,4	-18,2	49,7	-29,2	39,14	-14,5	189,1	6,9
Ріпак (всього)	124,3	1,2	121,5	32,6	156,9	5,4	231,70	18,2	186,4	У 15,2 р.

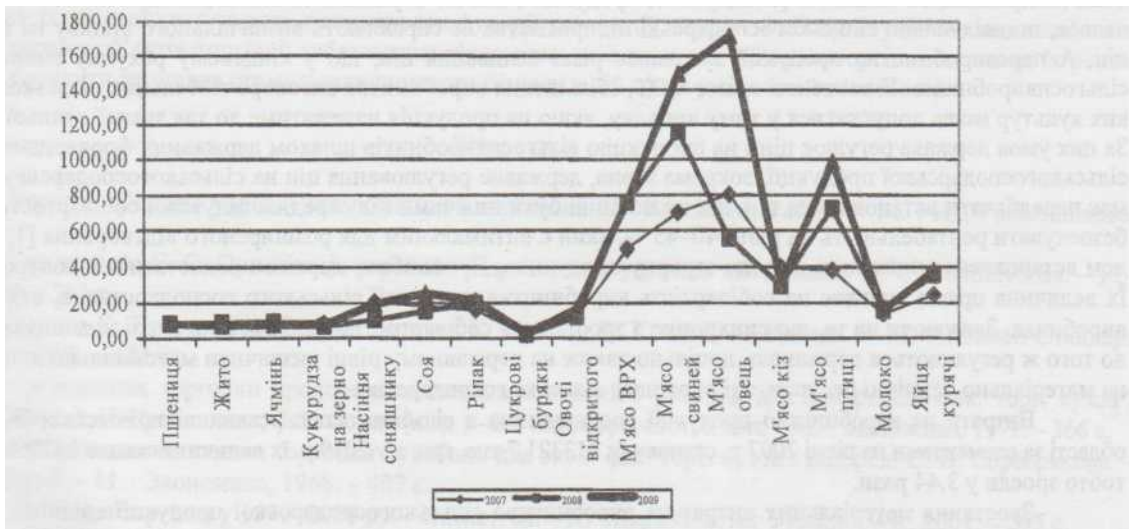
Джерело: розраховано за даними статистичного збірника Житомирщина в цифрах за 2010 рік.

Основним критерієм досконалості цін на продукцію є їх стабільність, яка, за словами І. Охріменка, необхідна ринковому середовищу такою ж мірою, як і конкуренція [2, с. 59]. Стабільність цін розглядається з кількох поглядів: динамічна (за ряд років і в межах певного року), територіальна (за регіонами), стабільність цінових співвідношень між окремими сільськогосподарськими продуктами, стабільність цін за різними каналами збуту тощо [2, с. 59].

Стабільність цінового середовища на аграрному ринку визначається з допомогою аналізу варіацій та залежностей (взаємозв'язків). Показниками характеристики варіації є її розмах (різниця між максимальним і мінімальним значеннями) та середнє квадратичне відхилення варіації, яке є відсотковим відношенням середнього квадратичного відхилення до середньої величини.

Як свідчать дослідження, часова диференціація цін на основну продукцію сільськогосподарських підприємств України за період 2002-2008 рр. за коефіцієнтом варіації була такою (%): зерно - 41,5, соняшник - 46,4, цукрові буряки - 27,1 овочі відкритого ґрунту - 45,3, картопля - 28,8, молоко - 41,9, ВРХ (жива маса) - 50,4, свині - 47,2, яйця - 22,7 [2, с. 60]. Таким чином, варіація цін була високою (до 50 %) і дуже високою (понад 50 %).

Коливання цін на основні види сільськогосподарської продукції на території Житомирської області відображає рис. 1.1.

Рас. 1.1. Динаміка середніх цін реалізації основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами, грн/ 1ц

Джерело: за даними статистичних бюлетенів “Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах” (за 2004-2010 рр.)

Як видно з рис. 1, протягом 2007-2010 рр. ціни на зернові були в цілому стабільними в результаті жорсткого державного регулювання. Досить високою стабільністю характеризувались ціни на ріпак, овочі відкритого ґрунту та цукровий буряк. Ціна реалізації продукції технічних культур, зокрема соняшнику, характеризувалися у часовому аспекті відхиленнями в бік зростання: насіння соняшнику - у 2 рази. Ціна реалізації сої зросла у 1,4 рази.

Значними були коливання цін на продукцію тваринництва. Так, у 2009 році ціна на м'ясо ВРХ була вищою від рівня 2007 року у 1,6 рази, м'ясо свиней - в 1,3 рази, м'ясо овець - 1,4 рази, м'ясо птиці – 2,5 рази, яйця – у 1,5 рази. Така ситуація пояснюється тим, що продукція тваринництва реалізують різного роду посередники, а самі виробники не в змозі впливати на ціни.

Цінових індикаторів або немає, оскільки контракти на постачання вертикально інтегрованих систем пропонують прийнятні для переробних підприємств ціни, або ціни визначаються ринками, на яких домінують трейдери. Крім того, значний вплив на споживчі ціни справляє інфляція. Коливання цін на продукцію сільськогосподарських підприємств проілюструємо на прикладі СТОВ “Ліщинське” Житомирського району. Вихідними даними для визначення часової варіації цін на сільськогосподарську продукцію підприємства містить табл. 2.

Таблиця 2

Вплив факторів на обсяг виручки від реалізації основних видів продукції СТОВ “Ліщинське” (власні дослідження)

Показник	2009 р.	2010 р.	Відхилення (+, -)
<i>Пшениця</i>			
Обсяг реалізації, ц	40602	56944	16342
Ціна реалізації, грн/ц	114,9	120,3	5,4
Виручка від реалізації, грн	4665170	6850363	2185193
<i>Соняшник</i>			
Обсяг реалізації, ц	5	6551	6546
Ціна реалізації, грн/ц	200,0	332,2	132,2
Виручка від реалізації, грн	1000	2176242	2175242
<i>Ріпак</i>			
Обсяг реалізації, ц	20484	39720	19236
Ціна реалізації, грн/ц	238,18	286,05	47,87
Виручка від реалізації, грн	4878879	11361906	6483000
Всього виручки	9545049	20388511	10843462

Оцінку зміни обсягу виручки від реалізації основних видів сільськогосподарських культур за рахунок впливу окремих факторів здійснено за допомогою інтегрального методу з наступними алгоритмами розрахунку:

$$\begin{aligned}
 B_{2009} &= K_{2009} * C_{2009}; B_{2010} = K_{2010} * C_{2010}; \\
 \Delta B &= B_{2010} - B_{2009} = C_{2010} \cdot \Delta B_K = B_{2010} + B_{C}, \\
 \Delta K &= K_{2010} - K_{2009}; \Delta C = C_{2010} - C_{2009}; \\
 \Delta B_K &= 0,5 \Delta K (C_{2010} + C_{2009}); \\
 \Delta B_C &= 0,5 \Delta C (K_{2010} + K_{2009})-
 \end{aligned}$$

Таким чином, зростання обсягу виручки від реалізації урожаю основних видів сільськогосподарських культур у розмірі 10843462 грн було зумовлено на 20,1 % зростанням обсягу виручки від реалізації пшениці, на 20,1% - соняшнику і на 59,8% - ріпаку. При цьому, зростання обсягу виручки від реалізації пшениці на 2185 тис. грн у 2010 р. порівняно з 2009 р. на 87,9 % (1922 тис. грн) спричинено збільшенням обсягу реалізації, а на 12,1 % (263 тис. грн) - зростанням закупівельних цін:

$$\begin{aligned}
 \Delta B_K &= 0,5 \cdot 16342 \cdot (120,3 + 114,9) = 1921819 \text{ грн}; \\
 \Delta B_C &= 0,5 \cdot 5,4 \cdot (56944 + 40602) = 263374 \text{ грн};
 \end{aligned}$$

$$\Delta B = 6850\,363 - 4665\,170 = 1921819 + 263374 = 2185193 \text{ грн.}$$

Зростання обсягу виручки від реалізації соняшнику (на 2175 тис. грн) у 2010 р. порівняно з 2009 р. на 80 % (1742 тис. грн) спричинено збільшенням обсягу реалізації, а на 20 % (433 тис. грн) - зростанням закупівельних цін:

$$\Delta B_K = 0,5 \cdot 6546 \cdot (200 + 332,2) = 1741\,891 \text{ грн;}$$

$$\Delta B_{\text{Д}} = 0,5 \cdot 132,2 \cdot (5 + 6551) = 433\,352 \text{ грн;}$$

$$\Delta B = 2176242 - 1000 = 1741891 + 433352 = 2175242 \text{ грн.}$$

Зростання обсягу виручки від реалізації ріпаку (на 6483 тис. грн) у 2010 р. порівняно з 2009 р. на 77,8 % (5042 тис. грн) спричинено збільшенням обсягу реалізації, а на 22,2 % (1441 тис. грн) - зростанням закупівельних цін:

$$\Delta B_K = 0,5 \cdot 19236 \cdot (286,05 + 238,18) = 5042044 \text{ тис. грн;}$$

$$\Delta B_{\text{Ц}} = 0,5 \cdot 47,87 \cdot (39720 + 20484) = 1440983 \text{ тис. грн;}$$

$$\Delta B = 11361906 - 4878879 = 5042044 + 1440983 = 6483027 \text{ тис. грн.}$$

Таким чином, як свідчать розрахунки збільшення виручки від реалізації сільськогосподарської продукції відбувається переважно за рахунок екстенсивного фактора - фізичного обсягу реалізації: від 87,9 % (пшениці) до 77,8 % (ріпаку). За рахунок підвищення закупівельних цін виручка підприємств від реалізації збільшувалась у досліджуваному періоді у межах 12,1 % (пшениця) - 22,2 % (ріпак). Це означає, що державне регулювання забезпечує відносно часову стабільність цін. Слід зазначити, що ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не враховує реальних умов її виробництва.

Реальні територіальні коливання цін можна було б визначити, якби за основу ціноутворення брались еквівалентні ціни. Це можливо лише за умови, коли б диференціація цін була елементом державної аграрної політики і мала на меті вирівнювання доходності сільськогосподарських підприємств різних природно-географічних зон. На думку А. Маршалла, чим більш досконалим є ринок, тим сильнішою є тенденція до того, щоб в усіх його пунктах в один і той же момент платили за один і той же предмет однакову ціну [2, с. 61].

Колективом провідних вітчизняних вчених-економістів розроблена концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, впровадження якої могло б стати вінцем аграрної реформи. Набуття юридичними власниками землі права не тільки володіти і користуватися, але і розпоряджатися нею, стане підґрунтям для формування так званої еквівалентної ціни на сільськогосподарську продукцію і реалізації економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників - власників землі і орендарів [5, с. 7]. Не зупиняючись на методичних аспектах визначення еквівалентної ціни, зазначимо, що така ціна має базуватися на двох основних постулатах, - це визнання сільськогосподарських угідь:

- власністю сільськогосподарських товаровиробників, а їх вартість за показником землемісткості включати до ціни сільськогосподарської продукції в частині авансованого у аграрне виробництво капіталу;

- активом, який би відображався у балансі підприємства (рахунок 10 "Основні засоби" або субрахунок 101 "Земельні ділянки" [5, с. 7].

Висновки. Отже, основними факторами ризику ціноутворення є висока частка собівартості у ціні продукції та значний диспаритет цін виробників та збутовиків сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим з точки зору управління ціновим ризиком перспективним є визначення його імовірності та ступеня.

Література

1. Хорунжий М. Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК.-2011,-№ 1.-С. 57-61.
2. Охріменко І. В. Макроекономічний аналіз аграрного ринку на приклад і функції формування цін / І. В. Охріменко // Економіка АПК. - 2010. - № 6. - С. 58-63.
3. Житомирщина у цифрах у 2010 р. : стат. збірник / Гол. упр. статистики у Житомир, обл. - 2011 р. - С. 148.
4. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарських підприємств : стат. бюлетень за 2010 р. / Гол. упр. статистики у Житомир, обл. -110 с.
5. Саблук П. Т. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Я. Дем'яненко [та ін.]. // Економіка АПК. - 2008. - №1. - С. 3-20.